

ВИКОРИСТАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРАКТИЦІ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Ляска О. П.

*кандидат психологічних наук,
доцент кафедри права, професійної і соціально-гуманітарної освіти
ЗВО «Подільський державний університет»
вул. Шевченка, 13, Кам'янець-Подільський, Хмельницька область, Україна
orcid.org/0000-0001-6943-8957
profosvita777@gmail.com*

Чинчик І. О.

*здобувач вищої освіти ОС «доктор філософії»
зі спеціальності «Професійна освіта»
ЗВО «Подільський державний університет»
вул. Шевченка, 13, Кам'янець-Подільський, Хмельницька область, Україна
orcid.org/0000-0002-9786-6796
chinchik1382@gmail.com*

Ключові слова:

*здоров'язберігаючі освітні
технології, майбутні фахівці
ЗВО, пандемія, кризові явища,
війна, здоров'я.*

У статті описуються основні здоров'язберігаючі технології, які використовуються у Закладі вищої освіти «Подільський державний університет» та його структурних підрозділах в умовах організації змішаного навчання під час пандемічної та військової криз. Автори під здоров'язберігаючими освітніми технологіями розуміють такі технології, які створюють безпечні умови для перебування, навчання та праці студентів в освітньому просторі університету та ті, що вирішують завдання раціональної організації виховного процесу (з урахуванням вікових, статевих, індивідуальних особливостей та гігієнічних вимог) відповідно до навчального та фізичного навантаження і можливостей студента. Їх впровадження в освітній процес сприяє підтриманню і збереженню здоров'я майбутніх фахівців, формує дієвий інтерес і активне ставлення до проблеми фізичного, соціального, психічного, духовного здоров'я. Мета всіх здоров'язберігаючих освітніх технологій, що використовують в Закладі вищої освіти «Подільський державний університет», – сформувати у студентів необхідні знання, вміння та навички здорового способу життя, навчити їх використовувати такі знання в повсякденному житті. Особливу увагу автори приділяють впровадженню в освітній процес емоційно-вольових здоров'язберігаючих технологій, які включають здобувача освіти до освоєння способів оздоровлення організму (і тілесного, і психічного), викликають власну активність особистості, сприяють збагаченню навички самопізнання, розвитку самореалізації та самоактуалізації. Впровадження здоров'язберігаючих технологій у навчальний процес ЗВО дозволяє здобувачам освіти успішніше адаптуватися в освітньому, суспільному та соціальному просторі, розкрити власні творчі можливості, а викладачу ефективно проводити профілактику асоціальної поведінки вихованців.

VICTORY OF HEALTH AND SAVING TECHNOLOGIES IN THE PRACTICE OF LIGHTING ACTIVITIES

Liaska O. P.

*PhD, Associate Professor at the Department of Law,
Professional and Social and Humanitarian Studies
Higher Education Institution "Podillia State University"
Shevchenka str., 13, Kamyanets-Podilsky, Khmelnytskyi region, Ukraine
orcid.org/0000-0001-6943-8957
profosvita777@gmail.com*

Chinchyk I. O.

*Recipient of Higher Education "Doctor of Philosophy"
from the Specialty "Professional Education"
Higher Education Institution "Podillia State University"
Shevchenka str., 13, Kamyanets-Podilsky, Khmelnytskyi region, Ukraine
orcid.org/0000-0002-9786-6796
chinchik1382@gmail.com*

Key words: *health-preserving educational technologies, future specialists in health care, pandemic, crisis phenomena, war, health.*

The article describes the main health-preserving technologies used in the Higher Education Institution "Podillia State University" and its structural subdivisions in the conditions of the organization of mixed education during pandemic and military crises. The authors understand by health-preserving educational technologies such technologies that create safe conditions for the stay, study and work of students in the educational space of the university and those that solve the task of rational organization of the educational process (taking into account age, gender, individual characteristics and hygienic requirements), respectively to the student's educational and physical load and capabilities. Their implementation in the educational process contributes to the maintenance and preservation of the health of future specialists, they form effective interest and an active attitude to the problem of physical, social, mental, and spiritual health. The purpose of all health-preserving educational technologies used in the Higher Education Institution "Podilskyi State University" is to form students the necessary knowledge, skills and skills of a healthy lifestyle, to teach them to use such knowledge in everyday life. The authors pay special attention to the introduction of emotional and volitional health-preserving technologies into the educational process, which involve the learner in mastering ways to improve the body (both physical and mental), stimulate the individual's own activity, contribute to the enrichment of self-knowledge skills, the development of self-realization and self-actualization. The introduction of health-preserving technologies into the educational process of higher education allows students to adapt more successfully in the educational, social and social space, to reveal their own creative possibilities, and the teacher to effectively prevent antisocial behavior of pupils.

Постановка проблеми. Сучасний стан української освіти, і особливо вищої, характеризується кількісними і якісними інноваційними змінами. Пандемічні виклики, війна, відсутність традиційних умов побудови звичного освітнього простору змушують освітянську спільноту шукати шляхи

адаптації навчально-виховного процесу до відповідних викликів. При цьому новий змішаний формат взаємодії зі студентами повинен відображати ідею формування здорового способу життя майбутніх фахівців, що базується на їхньому усвідомленому ставленні до власного самопочуття

та благополуччя близьких. В умовах відносної ізоляції людини ця ідея набуває особливої актуальності, оскільки формування культури здоров'я, необхідності вести здоровий спосіб життя, бути фізично активним стає не лише модою, а й внутрішньою потребою освіченої особистості. Постає необхідність створення системи формування здорового способу життя з орієнтацією на нове розуміння взаємозв'язків Людини та Природи, сенсу життя, долі людства, а також того, що ми впливаємо на оточення, і самі перебуваємо під впливом інших людей. Крім того, необхідно виробити у людей ставлення до власного здоров'я як до найбільшої цінності [5]. Через таке розуміння культури здоров'я в практиці університетської роботи реалізується принцип здорового способу життя і турботи про своє здоров'я, визначається грамотність у питаннях самопочуття, формується здоров'язбережувальна компетентність [11; 12].

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідження теоретичних і прикладних аспектів проблеми здоров'язбереження молодого покоління перебувало в полі уваги вітчизняних та зарубіжних науковців (Н. Беседа, Ю. Бойчук, Л. Горяна, О. Дубогай, Л. Попова, С. Лапаєнко та ін.). Питаннями впровадження здоров'язбережувальних технологій в професійній діяльності фахівців різних напрямків займалися педагоги-практики, зокрема Т. Авельцева, Т. Басюк, О. Безпалько, Т. Журавель, В. Молочного, С. Омельченко, Г. Радчук, А. Сущенко, О. Тиунова, та ін. Однак проблема вимагає постійного розвитку, особливо в аспектах поєднання актуальної теорії і її впровадження в практичну роботу закладу вищої освіти. Психолого-педагогічні та соціальні аспекти здорового способу життя дітей та молоді охарактеризовано в дослідженнях І. Зверевої, Н. Зимівець, Г. Лактіонової, І. Соковні-Семенової тощо.

Важливим для нашого розуміння вважаємо підхід М. Варданян до розуміння сутності проблеми здоров'язбереження. Вчений, досліджуючи це питання стосовно суб'єктів освітнього процесу в школі, зазначає, що здоров'язбереження – це «результат впливу педагогічних чинників освітнього процесу на збереження здоров'я його суб'єктів» [7, с. 9].

У О. Ващенко знаходимо таке розуміння: «Здоров'язбереження не обмежується уявленням про зміцнення лише соматичного (тілесного) здоров'я учнів. Важливе значення надається збереженню психічного, духовного та соціального здоров'я дітей. Це вимагає створення у закладі освіти особливої комфортної атмосфери, яка б відкрила кожній дитині позитивний простір для особистісного зростання в інтелектуальній, духовній та соціальній сферах» [3, с. 15]. Сучасні реалії є такими, що здоров'язбереження може і повинно стати наскрізь-

ною ідеєю, функцією не тільки вчителя, викладача будь-якої предметної галузі (не тільки фізичної культури або дисциплін природничо-наукового циклу), а й безпосередньо кожного фахівця, який працює у сфері взаємодії – вчителя, психолога, класного керівника, соціального педагога, вихователя, тьютора, представників адміністративного апарату освітніх установ [8, с. 103]. Сьогодення вимагає підвищення уваги освітніх установ будь якого рівня до проблеми здорового способу життя людини, її поведінки, сприйняття самої думки «здоровий спосіб життя», формування психічної, фізичної, соціальної гігієни, обізнаності і унормованості методів підтримки різних видів здоров'я.

Мета статті – обґрунтування ролі здоров'язбережувальних технологій навчання в умовах змішаного навчання в системі підготовки фахівців вищої школи, демонстрація різноманітних шляхів їх використання в конкретному університеті.

Виклад основного матеріалу. Під технологіями здоров'язбереження в освіті ми будемо розуміти комплекс дій та заходів учасників освітнього процесу, які спрямовані на розв'язання проблеми збереження та покращення фізичного, духовного, психічного та соціального здоров'я суб'єктів цього процесу, з метою формування у них здоров'язбережувальних компетентностей. Організована таким чином система заходів враховує і визначає зв'язок та взаємодію усіх компонентів освітнього середовища, орієнтується на збереження здоров'я учасників навчально-виховного процесу на всіх етапах їх підготовки у вищій школі. Здоров'язбережувальні освітні технології – це ті, впровадження яких в освітній процес йде на користь здоров'ю студентів [9, с. 214]. Якщо ж здоров'язбережувальні освітні технології пов'язати з вирішенням більш конкретного здоров'язбережувального завдання, то вони в своїй структурі використовують педагогічні методи, прийоми, техніки, які не безпосередньо впливають на здоров'я вихованців та вихователів, а опосередковано визначають їм безпечні умови сумісної взаємодії, навчання та активності в освітній установі.

Метою здоров'язбережувальної освітньої технології є створення педагогічних умов, що сприяють збереженню та зміцненню духовно-морального, психічного, суспільного, фізіологічного самопочуття студентів, що відбиваються на їх успішності у навчанні та культурі поведінки [6]. Відповідно, всі технології, які застосовує викладач в практиці власної педагогічної діяльності, можуть бути оцінені за аспектом якості впливовості на здоров'я студентів. Розпочинаючи з 2020 року системи освіти світу вживають заходів щодо організації освіти за умов пандемії коронавірусної інфекції (COVID-19). Вже майже рік українське суспільство потерпає від впливовості (і фізичної, і пси-

хологічної, і соціальної) факторів війни. У таких життєвих умовах важливим завданням для освітян стає захист та збереження здоров'я своїх вихованців.

На наше переконання, найбільш доцільними у закладах вищої освіти є технології, які: мають за основу комплексний характер збереження здоров'я; беруть до уваги більшість факторів, що впливають на здоров'я; враховують вікові та індивідуальні особливості студентів; забезпечують запровадження цілей та змісту політики освітнього закладу зі зміцнення здоров'я вихованців та формування здорового способу життя; контролюють виконання настанов, зміст яких має здоров'язберезувальний та профілактичний характер; постійно покращують санітарно-гігієнічні умови навчального закладу, матеріально-технічну та навчальну базу, соціально-психологічний клімат у колективі відповідно до сучасних вимог; заохочують студентів до участі в плануванні оздоровчої діяльності навчального закладу та до аналізу виконаної роботи; формують позитивне ставлення суб'єктів освітнього процесу, взаємоповагу та взаєморозуміння між викладачами й студентами та студентами між собою; обґрунтовують умови послідовності в реалізації технології; здійснюють періодичну оцінку ефективності технології; практикують особистісно-орієнтований стиль навчання та стосунків; створюють освітнє середовище, що забезпечує комфортні та безпечні умови життєдіяльності між викладачами та студентами [2].

Враховання перелічених принципів призводить до зміни акценту в спрямованості освітнього процесу з освітньо-констатуючого до оздоровчого та здійснюється за допомогою використання здоров'язберігаючих освітніх технологій. У даний час в університеті використовуються такі здоров'язберігаючі освітні технології, які допомагають спроектувати навчально-виховний процес в сторону збереження та зміцнення психологічного, фізичного, суспільного та духовно-морального самопочуття вихованців, використовуються методи профілактики стомлення, підвищення моторної та психоемоційної активності студентської молоді із урахуванням їхніх індивідуальних і вікових особливостей. До них відносяться:

1) медико-гігієнічні технології. Це та категорія технологій, яка передбачає регулярні медичні огляди, дозволяє проводити ранню діагностику хвороб, вживати заходи для їх профілактики;

2) фізкультурно-оздоровчі технології. Ця група технологій орієнтована на збереження та зміцнення фізичного здоров'я студентів. До них можна віднести навчальні заняття з фізичної підготовки, самостійну фізичну активність, відвідування тренувань, секцій, участь у спортивно-оздоровчих

заходах в університеті, підвищення імунітету організму;

3) екологічні здоров'язберігаючі технології, які зорієнтовані на створення екологічно оптимальних критеріїв життя та роботи вихованців, гармонізацію людини, природи, робочого місця;

4) технології забезпечення безпеки життєдіяльності. Ці технології підтримуються співробітниками освітньої установи (охорона з техніки безпеки).

5) здоров'язберігаючі освітні технології. Ми підтримуємо ідею Ю. Гавриленко про розподіл цієї категорії на підгрупи (А, Б, В), доповнюючи його ще однією – емоційно-вольовими [4, с. 13–18]:

1) організаційно-педагогічні: організація навчального процесу з урахуванням запобігання стану втоми та перевтоми, гіподинамії та ін.;

2) психолого-педагогічні технології – мається на увазі саме робота на заняттях. А ще психолого-педагогічний супровід усіх складових частин освітнього процесу та дистанційного консультування;

3) навчально-виховні технології. Проведення організаційно-виховних заходів, що сприяють зваженому ставленню до власного самопочуття та благополуччя своїх близьких. Вони, як показує практика, є найбільш ефективними, якщо спрямовані на розвиток життєво важливих компетенцій студентської молоді, і проходять у формі ділових і рольових ігор, тренінгів та ін. Інтерактивні форми навчання, різновидом яких є тематичний тренінг, найбільше відповідають вимогам сучасності. Оскільки у вихованні здорового способу життя молодь має засвоїти інформацію, в якій йдеться про стосунки між людьми, уміння керувати своєю поведінкою, правильно оцінювати себе та інших, передбачати наслідки своїх дій, відповідати за свої вчинки тощо – усе це безпосередньо стосується самої особистості, отже, є глибоко значущим для неї. Цей факт викликає певний емоційний відгук на отриману інформацію. Природно, що студент прагне відреагувати на емоційні стани, що виникли. Якщо ж заняття проводиться в лекційній формі, реагування є неможливим, що спонукає слухача «відключитись» від подальшого слухання викладача і зануритися у власні переживання [10];

4) емоційно-вольові технології. Це вольові складові та мотивація, що спонукають вести здоровий спосіб життя. Насамперед у застосуванні даних технологій йдеться про перехід від системи, яка спрямована на формування конкретних фізичних якостей, рухових і когнітивних умінь й здібностей, до системи, що дає майбутньому фахівцю всебічне пізнання і розуміння категорії власного здоров'я, виявляє дієве ставлення до його підтримання, формує необхідність вести здоровий та діяльнісний

спосіб життя. У цій категорії освітніх технологій доцільним є використання інтерактивних методів, які не лише визначають зміст конкретного предмету, а й формують соціальні компетентності: відповідальність, комунікативність, автономність, самостійність. Це такі методи, як:

1) розгляд конкретних ситуацій (метод кейсів). Це опис реальної ситуації, що передбачає необхідність вирішення однієї або декількох проблем;

2) стимуляція – це модель реальності, в якій учасники виконують різні ролі, намагаючись досягти поставлених цілей. Аналіз дій, які вони реалізують в процесі гри, дозволяє учасникам тренінгу перевірити правильність обраних рішень, удосконалити характер взаємодії з іншими людьми, зробити аналіз помилок;

3) управлінські ігри – це складні симуляції. Основною метою управлінських ігор є інтеграція управлінських функцій роботи в команді. До переваг управлінських ігор відносять високу мотивацію учасників і досвід розв'язання управлінських проблем, що стане у нагоді в майбутньому житті;

4) ділові візити – відвідування місць, що знаходяться за межами місця проведення тренінгу з попередньо визначеною метою: отримання певних знань, проведення спостережень, їх подальший аналіз тощо;

5) тестування – процес отримання кількісної оцінки деяких параметрів поведінки, знань, навичок молоді у даний час у даному місці;

6) презентації – виступи перед аудиторією – необхідний атрибут тренінгового процесу. Презентації використовуються для представлення результатів роботи групи, звіту про виконання індивідуального завдання;

7) мозкова атака – метод вирішення проблем, який полягає у зборі великої кількості пропозицій для вирішення завдання за короткий час. Серед очевидних переваг цього методу можна виділити залучення до креативного мислення, вихід за межі стандартного мислення, простота проведення;

8) арттерапевтичні заняття-заняття, які можуть слугувати виходу енергії людини, її емоційного стану.

Необхідним є включення здобувача освіти до освоєння способів оздоровлення організму (і тілесного, і психічного), тому що включення до будь-якої діяльності викликає власну активність особистості, а це сприяє збагаченню навички самопізнання, розвитку самореалізації та самоактуалізації. Але якщо ми навчимо вихованців цінувати, берегти і зміцнювати своє здоров'я, станемо власним прикладом демонструвати здоровий спосіб життя, методи і прийоми його підтримки, то тільки тоді можна сподіватися, що майбутні покоління стануть здоровішими і розвиненішими не тільки особистісно, розумово, духовно. Якщо раніше казали: «У здоровому тілі – здоровий дух», то не помилиться той, хто скаже, що без духовного не може бути фізичного.

Однією з найважливіших передумов і складових частин формування та поліпшення здоров'я є система освіти, що функціонує в суспільстві. Чим вищий освітній і загальнокультурний рівень людини та її соціального середовища, тим кращі показники здоров'я. Освіту ж у даному контексті варто розуміти не лише як власне валеологічну, а ширше – як загальну освіту в цілому. Це забезпечує можливість формування в людей системного уявлення про здоров'я, його збереження та зміцнення. Освіту при цьому слід розглядати комплексно: і як мережу потоків отримання та передачі інформації, і як школу здорового способу життя, тобто навчання його методам, прийомам та навичкам [6; 9].

Висновки і перспективи подальших розробок у цьому напрямі. Таким чином, завдання закладу вищої освіти полягає не лише в збереженні здоров'я студентів на період їх навчання, але і в підготовці до подальшого успішного і щасливого життя. Завдання здоров'язбережувальної педагогіки – забезпечити умови розвитку високого рівня реального здоров'я, сформуванню культури здоров'я. Впровадження здоров'язберігаючих технологій у навчальний процес ЗВО дозволяє студентам успішніше адаптуватися в освітньому, суспільному та соціальному просторі, розкрити власні творчі можливості, а викладачу ефективно проводити профілактику асоціальної поведінки вихованців.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аверіна К.С. Впровадження здоров'язбережувальних технологій в освітній процес сучасного закладу освіти. Сучасні здоров'язбережувальні технології: монографія / за загальною редакцією проф. Ю.Д. Бойчука. Харків : Оригінал, 2018. URL: http://hnpu.edu.ua/sites/default/files/files/Kaf_zdor_ta_korr_os/M_Suchasni_ZZT.pdf.
2. Бойко Т.В. Здоров'язберігаючі технології і сучасна система освіти. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Педагогічні науки*. 2013. Вип. 108.1. С. 56–62.
3. Ващенко О.М. Формування умінь і навичок здорового способу життя учнів 1–4 класів шкіл-інтернатів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Київ, 2007. 21 с.
4. Гавриленко Ю.М. Формирование здорового образа жизни школьников в учреждениях образования Автономной Республики Крым: практический аспект. *Зб. наук. праць «Культура здоров'я як предмет освіти»*. Херсон : Олди, 2000. С. 13–18.

5. Гуріненко Н.О., Рибалка О.Я. Освітні здоров'язберігаючі технології – шлях до збереження здоров'я школярів. *Вісник Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г. Короленка. Педагогічні науки*. 2007. С. 82–88.
6. Інноваційна модель організації навчального процесу в інститутах післядипломної педагогічної освіти : наук.-метод. посіб. / Л.М. Ващенко, А.І. Чміль, Т.В. Пустова та ін. Київ : Педагогічна думка, 2012. 140 с.
7. Клос Л.Є., Мукан Н.В., Криштанович М.Ф. Формування особистості фахівця з цивільної безпеки на засадах цінності здоров'я: гуманістична парадигма. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*. 2020. № 66. С. 123–132.
8. Лук'янченко М.І. Теретико-методичні засади розвитку педагогіки здоров'я на Україні : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01. Луганськ, 2012. 42 с.
9. Міхальська О. Формування здоров'язберігаючих компетенцій в учнівської молоді Польщі : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 ; Хмельницький національний університет. Хмельницький, 2016. 429 с. URL: <http://www.khnu.km.ua/root/res/2-25-45-10.pdf>.
10. Поуль В., Челах Г. Від школи радості до школи сприяння здоров'ю : здоров'язбереження та здоров'яформування у творчій спадщині В. Сухомлинського. *Сучасна шк. України*. 2013. № 8. С. 51–59.
11. Global strategy for health for all by the year 2000. Geneva, World Health Organization (Health for All Series, № 3). Geneva, 1981. URL: http://iris.wpro.who.int/bitstream/handle/10665.1/6967/WPR_RC032_GlobalStrategy_1981_en.pdf.
12. HEALTH 21: an introduction to the health for all policy framework for the European Region. (European Health for All Series ; № 5). Copenhagen, 1998. URL: http://www.euro.who.int/_data/assets/pdf_file/0004/109759/EHFA5-.pdf?ua=1.

REFERENCES

1. Averina K.S. (2018). Vprovadzhennja zdorovjazberezhuvaljnykh tekhnologhij v osvitiij proces suchasnoho zakladu osvity. Suchasni zdorov'jazberezhuvaljni tekhnologhiji: monoghrafija / za zaghaljnoju redakcijeju prof. Ju. D. Bojchuka. [Implementation of health-saving technologies in the educational process of a modern educational institution. Modern health-saving technologies: a monograph / edited by Prof. Yu. D. Boychuk]. Kharkiv: Original. Acss mode: http://hnpu.edu.ua/sites/default/files/files/Kaf_zdor_ta_korr_os/M_Suchasni_ZZT.pdf (in Ukrainian).
2. Bojko T.V. (2013). Zdorov'jazberighajuchi tekhnologhiji i suchasna systema osvity [Health-preserving technologies and the modern education system]. *Visnyk Chernighivjskogho nacionaljnogho pedaghoghichnogho universytetu. Pedaghoghichni nauky*. V. 108.1. pp. 56-62 (in Ukrainian).
3. Vashchenko O. M. (2007). Formuvannja uminj i navychok zdorovogho sposobu zhyttja uchniv 1–4 klasiv shkil-internativ: [Formation of abilities and skills of a healthy lifestyle of students of 1-4 grades of boarding schools]: (PhD Thesis). Kijiv. 24p. (in Ukrainian).
4. Ghavrylenko Ju.M. (2000). Formyrovanye zdorovogho obraza zhyzny shkoljnykov v uchrezhdenyakh obrazovanyja Avtonomnoj Respublyky Kym: praktycheskyj aspekt. aspect [Formation of a healthy lifestyle for schoolchildren in educational institutions of the Autonomous Republic of Crimea: a practical aspect]. *Zb. nauk. pracj «Kuljtura zdorov'ja jak predmet osvity»*. Kherson: Oldy. pp.13-18. (in Ukrainian).
5. Ghurinenko N.O., Rybalka O.Ja. (2007). Osvitni zdorov'jazberighajuchi tekhnologhiji – shljakh do zberezhenja zdorov'ja shkoljariv [Educational health-preserving technologies are a way to preserve the health of schoolchildren]. *Visnyk Poltavjskogho derzhavnogho pedaghoghichnogho universytetu imeni V.Gh. Korolenka. Pedaghoghichni nauky*. pp. 82-88. (in Ukrainian).
6. Vashchenko L. M., Chmil A. I., Pustova T. V. (2012). Innovacijna modelj orghanizaciji navchaljnogho procesu v instytutakh pisljadypломnoji pedaghoghichnoji osvity: nauk.-metod. posib. [An innovative model of the organization of the educational process in institutes of postgraduate pedagogical education:]. Kijiv: Pedagogical thought. 140p. (in Ukrainian).
7. Klos L. Ye., Mukan N. V., Kryshtanovykh M. F. (2020). Formuvannia osobystosti fakhivtsia z tsyvilnoi bezpeky na zasadakh tsinnosti zdorov'ia: humanistychna paradyhma [Formation of the personality of a civil security specialist based on the value of health: a humanistic paradigm]. *Problems of engineering and pedagogical education*. No. 66. pp. 123-132 (in Ukrainian).
8. Luk'janченко M. I. (2012). Teretyko-metodychni zasady rozvytku pedaghoghiky zdorov'ja na Ukrajini [Teretic and methodological principles of the development of health pedagogy in Ukraine]: (PhD Thesis). Luhansk, 42p. (in Ukrainian).

9. Mikhalska O. (2016). Formuvannia zdorov'iazberihaiuchykh kompetentsii v uchnivskoi molodi Polshchi [Formation of health-preserving competences in the school youth of Poland]: (PhD Thesis). Khmelnytskyi National University. Khmelnytskyi, 429 p. (in Ukrainian).
10. Poul, V., Chelakh, H. (2013). Vid shkoly radosti do shkoly spryiannia zdorov'iu: zdorov'iazberezhennia ta zdorov'iaformuvannia u tvorchii spadshchyni V. Sukhomlynskooho [From the school of joy to the school of health promotion: health preservation and health formation in the creative heritage of V. Sukhomlynskyi]. *Modern school of Ukraine.* No. 8. pp. 51-59 (in Ukrainian).
11. Global strategy for health for all by the year 2000 (1981). *Health for All Series*. Geneva: World Health Organization. No 3. Режим доступу: http://iris.wpro.who.int/bitstream/handle/10665.1/6967/WPR_RC032_GlobalStrategy_1981_en.pdf
12. HEALTH21: an introduction to the health for all policy framework for the European Region (1998). *European Health for All Series*. Copenhagen. No 5. Access mode: http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0004/109759/EHFA5-.pdf?ua=1